

БӨЛІМ: ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ

Василий Владимирович Бартольд жайлы не білеміз?ЖАРИЯЛАНДЫ
28.04.2020СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/72528/>

Василий Владимирович

Бартольд

РФА академигі

профессор

(15.11.1869 — 19.08.1930)

1869 жылы 3(15) қарашада Санкт-Петербургте неміс отбасында дүниеге келген. Оның әкесі биржалық маклер болды. 1887 жылы Бартольд классикалық гимназияны алтын медальмен аяқтап, Санкт-Петербург университетінің шығыс тілдері факультетіне араб-парсы-түрік-татар Разряды бойынша оқуға түсті. Ол міндетті тілдерден басқа армян, еврей, сирия, санскрит зерттеді. Оның тілдік дайындығы жоғары деңгейде болды. Ол университет курсының соңында араб және парсы тарихшыларының еңбектерін түпнұсқада конспектілеуге мүмкіндік алды. Өзінің ғылыми қызметінің басынан бастап Бартольд орта ғасырлық Орта Азия тарихына ерекше көңіл бөлді. Одан әрі ислам тарихы, соғыстар туралы, түріктер тілдері мен жазуларымен оқып таныса бастады.

1891 жылы университетті бітіргеннен кейін бірінші дәрежелі дипломмен Бартольд Батыс Еуропаға өз білімін жалғастыру үшін бір жылға аттанады. Галле мен Страсбургте ол еуропалық шығыстанушылардың дәрістер курсына тыңдады. Қайта оралғаннан кейін ол университет жанынан профессор атағына дайындық үшін қалдырылды. Орта Азияны моңғол жаулап алуға арналған диссертациялық тақырып бойынша жұмыс барысында ол екі рет ғылыми іс-сапарларға шықты. Алдымен Орталық Азияға Шу өзендерінің алқаптарын археологиялық зерттеу және ортағасырлық қалалардың бірқатар орналасқан жерін анықтау үшін. Содан кейін-Лондонның, Париждің және Лейденнің қолжазба қоймаларына, онда ол осы қолжазбалар деректерін Санкт-Петербург қолжазба дереккөздерінің мәліметтерімен салыстырды. Ол өзінің стилі мен ғылыми зерттеу әдісін ойлап тапты.

1896 жылы приват-доцент атағында ол шығыс тілдері факультетінде дәріс оқуға кірісті, сонымен қатар Санкт-Петербург университетінің Минц-кабинетін меңгере бастады.

1900 жылы Бартольд Түркістан бойынша алғашқы дереккөздердің талдауына негізделген өте тамаша магистрлік диссертациясын қорғады, ол бірден ғылым докторы

дәрежесіне ие болды. Жазба ескерткіштерінен басқа ол Орта Азия халықтарының материалдық мәдениетінің ескерткіштерін — археологиялық, нумизматикалық, эпиграфиялық зерттеді.

1901 жылы Бартольд экстраординарлық, ал 1906 жылы университеттің ординарлық профессоры атағына ие болды. 1890-жылдардың соңында Орта Азияның тарихи-географиялық шолуы бойынша дәрістер курсы оқып, алғаш рет университеттік оқыту тәжірибесінде дереккөздерге негізделген Бартольд уақыт өте келе осындай курстардың санын екі ондыққа дейін жеткізді. Сондай-ақ, ғалым араб елдерінің тарихы, мұсылман мәдениетінің тарихы, Исламтану бойынша дәріс оқыды. Бартольдтің көп жоспарлы оқытушылық қызметі үлкен танымалдыққа ие болды.

1910 жылы Бартольд мүше-корреспондент болып, 1913 жылы Санкт — Петербург Ғылым академиясының академигі болып сайланды. Ол сондай — ақ бірнеше ғылыми қоғамдардың мүшесі болды: 1898 ж. — Орыс географиялық, 1900 ж.-орыс археологиялық, 1911 ж.-жаратылыстану Әуесқойлары, 1916 ж. — Таврия ғылыми мұрағат комиссиясының мүшесі. Орта және Шығыс Азияны зерттеу үшін орыс комитетінің хатшысы болып жұмыс істеді, Орта Азияда Шығыстану қалыптасуына, қолжазба Шығыс қорларының қалыптасуына ықпал етті.

1920 ж. басында жазықсыз халықтар мен халықтар үшін жазба жасау және ескі араб әліпбиін кириллицамен ауыстыру жұмыстарына қатысты. Академик В. В. Бартольд Ғылым Академиясының (1928-1930 ж.ж.) жанындағы Түрк кабинетінің ұйымдастырушыларының бірі болды және оның директоры болып тағайындалды. Түрк үшін ол өз пәтерінде екі бөлме және жеке кітапхана берді. 1927-1930 жылдары мемлекеттік көпшілік кітапханасының штаттан тыс қызметкері ретінде түрік, араб және парсы қолжазбаларын сипаттаумен айналысты. Енді жазған еңбегіне оралайық.

Академик В. В. БАРТОЛЬД: «Моңғол империясы исламды нығайтуға ықпал етті»

XIII ғасырда біз түркілерге үлкен әсер еткен құбылысты көреміз — бұл моңғол империясының құрылуы. Шығыстан батысқа, қытай мәдениеті әлемінен Орталық Азия мәдениеті әлеміне қозғалыс болды. Тарихта тұңғыш рет және соңғы рет мүлдем ерекше құбылыс пайда болды: бір халық пен бір әулеттің басқаруымен Қытайдан шығыс Еуропаға дейінгі барлық көшпелі халықтарды ғана емес, Қиыр Шығыс пен Батыс Азияның барлық мәдени мемлекеттерін біріктіретін империя құрылды. Көшпелілердің жеңісі және ғарышта барлық басқа империялардан асып түсетін империяның құрылуы алғашқы көшпелі дәстүрлерге қатты әсер етуі керек еді.

Персияда моңғол билеушісі үшін дүниежүзілік тарих жасалынғанын білеміз, онда көшпелілердің сый-сияпатына үлкен орын берілген. Бұл Рашид-ад-диннің жұмысы, онда көшпелілердің, тек моңғолдардың ғана емес, сонымен бірге түркілердің тарихы өте егжей-тегжейлі айтылады және сенімді аңыздар болмаса да, халық ертегілерінен көп орын алынып, көшпелі өмірдің суреті парсы әдебиеті рухында ешқандай сұлулықсыз берілген.

Мұндай өмір бейнесі көшпелілерге қатты әсер еткен болуы керек, біз оғыздардың тіпті Шыңғыс хан туралы аңызды оларды өз кейіпкерлеріне беру үшін қолданғанын көреміз: Шыңғыс хан туралы айтылған аңыздар өздерінің ұлттық кейіпкері туралы ешқандай өзгеріссіз айтылады. Оғыз хан. Көшпелі дәстүрдің жаңаруына қарамастан, моңғол империясы ақырында мұсылман емес көшпенділер арасында исламның таралуы мен нығаюына ықпал етті. Бұл мұсылман мәдениеті сөзсіз жоғары болғандығының және мұсылман саудагерлерінің қарқынды дамуын көптеген елдерге таратуының табиғи нәтижесі. Моңғол империясының құрылуы негізінен Қытай мен Монғолия арасында сауданы жүргізген мұсылман саудагерлерінің қызметімен түсіндіріледі.

Әрине, мұндай жағдайда жаңа империя жекелеген аймақтар арасында керуен саудасының жандануына себеп болған кезде, бұрын мұсылман болмаған көптеген этникалық топтар исламды қабылдай бастады. Бұл Ресейдің оңтүстігінде, Еділ бойында және тіпті ислам сол кезде ғана үстемдік алған Орта Азия далаларында байқалады ...

Моңғолдар түркі тілінде сөйлейтін және ислам дінін қабылдаған жаңа көшпелі халықтардың қалыптасуына әсер етті. Міне, татарлар, ноғайлар, өзбектер және басқалар осылай құрылды. Мұнда татарлар деген сөздер маңғолдарды білдіреді, бірақ содан кейін Еділ бойындағы моңғолдар өздерінің тілдерін жоғалтуының арқасында ол басқа мағына алды.

Осылайша, моңғол империясының арқасында Исламның жеңісі түпкілікті шешілді деп айта аламыз. Алайда, кейбір этникалық түріктер, тіпті Азияның алдыңғы жағында оғыздар сияқты ғибадат етсе де, мұсылманға дейінгі дәстүрлерді біраз уақыт сақтап келеді. Мұсылмандық мәдениеттің түпкілікті жеңісі солтүстікте тек орыс билігі кезінде, ал Азияның алдыңғы жағында — ірі мемлекеттер: Түркия мен Персияның қайта құрылуы кезінде болды.

Бартольд В.В. «Мұсылман әлемінің тарихындағы Каспий маңы облыстарының орны».- Баку, 1925. -С 139-137

Арынов Жумакан Маканович

Тарих ғылымдарының кандидаты,

аға оқытушы. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ.

КМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.